

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΓ'. - φύλ. 36 * ΑΘΗΝΑ, ΣΑΒΑΤΟ, 26 ΤΟΥ ΔΕΚΕΒΡΗ 1915 * ΔΡΙΘΜΟΣ 581

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΡΗΝΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ. Πέρα από τη ζωή.
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. 'Ο Ρενάν και οι Ψυχάρηδες.

ΤΡΙΛΟΥΣΣΑ 'Ο μάγισσος του Βασιλιά.
ΣΑΙΤΣΠΗΡ. 'Ο 'Οθέλλος (συνέχ.)
ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ.—Ο.ΤΙ ΘΕΛΑΤΕ.— ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑ-
ΤΟΣΗΜΟ.

Ο ΡΕΝΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΨΥΧΑΡΗΔΕΣ

'Ο Χρίστιανός Höffding στο βιβλίο του «Σύγχρονοι φιλόσοφοι», άμέσως από την άρχή, μιλώντας για τὸ Ρενάν παρατηρεῖ: «'Ο 'Ερνέστος Ρενάν, παρυσιζέει, στὸ δρόμο ποὺ ἀκολούθησε τὸ ξετύλιμά του, μιὰν ἐξαιρετικὰ καὶ ἀσυνήθιστα μακρόσυρτη σειρά στιχθῶν καὶ ἡ βιογραφικὴ τέχνη, ἐκείνη ποὺ θὰ εἶταν ἱκανὴ νὰ βρῇ τὸν ἐσωτερικὸν δεσμὸν ποὺ τοὺς συνταιριάζει ἀναμεταξύ τους· ὅλους αὐτοὺς τοὺς στιχθμοὺς, δὲν κατάγινεν ἀκόμη στὴ φροντίδα τούτης».

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ μὲ τρανότατο κύριος Δανου φιλοσόφου θυμίσθηκα διαβάζοντας τὸ μέρος τοῦ ἀξιολοπούδαστου καὶ σὲ ὕψος λαμπρὸ συνθεμένου λόγου τοῦ ἀπαγγελμένου στὴν Ἀκαδημία τῇ Γαλλικῇ ἀπὸ τὸ Στέφανο Λαμὺ, τὸν ἰσόβιον γραμματέα της, πλέκοντες τὸ ἐγκώμιον τῶν ποιητῶν καὶ λογογράφων ἡρώων ποὺ θυσία προσφερθήκανε στὸ βωμὸ τῆς πατρίδας· τὸ μέρος τὸ ἀφιερωμένο στὴν ἱερωτάτη μνήμη τοῦ 'Ερνέστη Ψυχάρη ποὺ καλὰ στοχάστηκε νὰ μᾶς τὸ μεταφράσῃ γιὰ τὸ «Νουμᾶ» ὁ ἀγαπητὸς μας φίλος κύριος Πετροκόκκινος. Καὶ μοῦ ἤρθεν ἡ κάπως τολμηρὴ σκέψη—ὅσο κι ἂν εἶμαι σὲ τοῦτο ἀναρμόδιος, — πὼς οὔτε ὁ φιλόσοφος Seailles, μὲ ὅλο τὸ σημαντικὸν βιβλίου ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸ Ρενάν, τὸ κινημένο ἀπὸ ἰδεολογίαν ἀντίθετον πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ ἰδανικὰ τοῦ βιογραφουμένου του, μήτε καὶ ἡ Μαίρη Ρόμπινσον αὐτὴ στὴν ἀξιολάτρευτὴ συγγραφὴ της «'Η ζωὴ τοῦ Ρενάν», μήτε ὁ Ἀνατόλ Φράνς στὸν ἀριστοτεχνικὸν καὶ ἀποκαλυπτικώτατον λόγον του ἀπὸ τὴν ἀφορμὴν τῶν ἀποκαλυπτῆριων τοῦ μνημείου 'Ισκεινού, τοῦ στημένου στὸ Τρεγκιὲ τῆς Μπρετάνης, οὔτε ὁ Γαβριὴλ Μονοδ, οὔτε ὁ Παύλος Μπουρζέ, οὔτε ὁ Γαστὸν Πηρί, οὔτε ὁ Δαρμστετὲρ στίς γνωστὰς λαμπρὰς τοὺς μονογραφίας καὶ τίς μελέτας, μᾶς δύνουν, ὡς τὴν ὥρα, τὴν ἀκέρεια, τὴν ἰδεώδικη ἐντέλεια εἰκόνα τοῦ πολὺγυρου καὶ πολυσχημάτιστου ρενανικοῦ νοῦ, μαζὶ καὶ ἀξεχώριστα σοφοῦ καὶ φιλοσόφου καὶ ποιητῆ, ἀξίου σὲ πολλὰ νὰ συγκριθῇ μὲ τὸ Γκαίτε τοῦ νοῦ ποὺ μέσα του ἀναδεύετ' ἕνας κόσμος, σὰν τὸν κόσμον ποὺ τὸν ἀγνάντεψε μέσα στὸ

κρανίον ἑνὸς ἀνθρώπου ὁ Σοπενάουερ, καὶ τὸν παράστησε.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς τώρα τελευταῖα, ἂν κρίνουμε ἀπὸ μιὰ μελέτη τοῦ Pierre Lasserre γιὰ τὸ «Ρενάν στὰ νιάτα του», (1) κομμάτι ἀπὸ ἔργο πολὺ πλατύτερον γιὰ τὸν φιλόσοφον, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐλπίσουμε πὼς ἤρθε ὁ καιρὸς νὰ συντεθῇ τῶν ὀνείρων μὲς ἡ εἰκόνα, καὶ μ' ὅλη μου τὴν ὑποφία γιὰ τὸ Λασσέρ ποὺ, δυνατὸς συγγραφέας, ὅμως, ἀπὸ τίς ἰδέας του, λογομάχος ἀντιδραστικὸς φανατικὸς καὶ τῶν καιρῶν τῆς ἀκμῆς τῆς μεγάλης ρωμαντικῆς καὶ γερμανοφράγιστης ἰδεολογίας ἀλύπητος πολέμιος, μοῦ φαίνεται πὼς θὰ βλέπῃ τὸν ἥρωά του ὅχι μὲ τὴν μὲντιλ ποὺ χρειάζεται καὶ τὴν καθάρια σὲ ἑλὰ της ἀντίληψη. Καὶ νομίζω πὼς ὡς τὴν ὥρα τὸ ἐπιγραμματικὸν ῥητὸν τοῦ Ἀνατόλ Φράνς μεστότερον εἶναι καὶ χαρχητρισιτικώτερον καὶ ἀπὸ μελέτες πολυσέλιδες: «Τὸ νὰ στήσετε μνημεῖον τοῦ Ρενάν εἶναι σὰ νὰ στήσετε μνημεῖον τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Σοφίας».

Πολὺ περισσότερον ὁ λακωνικὸς χαρχητρισισμὸς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Λαμὺ γιὰ τὴν «ὥραία φωνὴ ποὺ μᾶς εἶπε πόσο ἀνώτερον εἶναι ἡ σκέψη ἀπὸ τὴν δράσιν, ἡ ἔρευνα ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ ἡ ἀμφιβολία ἀπ' ἑλὰ τὰλλα», ὅσο σωστὸς κι ἂν εἶναι, δὲ φτάνει γιὰ νὰ παραστήσῃ πέρα ὡς πέρα τὴν πολυνόητον ὠραιότητα τῆς φωνῆς αὐτῆς. 'Ο Στέφανος Λαμὺ, καὶ μὲ ὅλο τὸ σέβας ποὺ ἀνάφερε τὸ μεγαλόστομον στὰ νιάτα του πανηγυριστῆς τῆς «Ἐπιστήμης», συγγραφέας κι αὐτός, καθὼς φαίνεται, (γιατί, καλὰ καλὰ, δὲ μοῦ εἶναι γνώριμος) καθελι-

(1) «Mercure de France» 1er Août 1915. Ἀνάλογα καὶ κατηγορηματικώτερον ἀκόμα μπορῶ νὰ παρατηρήσω, σχετικὰ μὲ τὸν τρισηγασμένον μου Ἑλβετὸν φιλόσοφον, τὸν Ἀμιέλ, πὼς οὔτε ὁ Scherer, οὔτε ὁ Ρενάν, οὔτε ὁ Μπουρζέ στίς στοχαστικὰς τοὺς γιὰ κείνον μελέτας, μᾶς δώκανε ἀκέρεια καὶ ἀπ' τίς ὄψεις τῆς ὅλης τῆς ἰδέας τῆς μεγάλης κριτικῆς· ἐσωτερικῆς· τραγωδίας ποὺ εἶταν ἡρώας καὶ θῦμα της, ποιητῆς καὶ θεατῆς ὁ ἴδιος, ὁ Ἀμιέλ. Τὸ βιβλίου τοῦτο λείπει ἀκόμα ἀπὸ τῇ γαλλόφωνῃ φιλολογίᾳ, ἀνίσως δὲν ἔχω λάθος.

κολάτρης με τὰ δπλα του, και τῶν πατροπαράδωτων, και στὴν πατρίδα του, και γενικά, ἰδανικῶν χρωματισμένος ἀδίσταχτος θιασώτης, ἀνίσως δὲν ἔχω λάθος, ἔπειτα βάζοντας πάντα σὲ ψηλότερο σκαλοπάτι ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ ζωὴ κι ἀπὸ τὴν κρατημένη ἀπὸ κείνη τέχνη, τὴ ζωὴ τὴν ἐνεργητικὴ στὴν πράξη και τὴ φιλολογία τὴν ἐμπνευσμένη ἀπὸ κείνη, τὴν ἐποικοδομητικὴ — θεολογικὰ νὰ ποῦμε — φιλολογία, δὲν εἶναι, ὑποθέτω, πολὺ ἀρμόδιος γιὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ὁλόκληρο τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἔργου τοῦ Ρενάν. Γιὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο θὰ χρειάζεται πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ συμπάθεια, ποὺ δὲ μπορεῖ αὐτὸς νὰ τὴν ἔχῃ, και μαζὶ μ' αὐτόν, τὴν ὥρα τοῦτη, και μέγα μέρος, καθὼς φαίνεται, τῆς διανοητικῆς Γαλλίας, γυρισμένο τώρα πρὸς φιλοσοφίες και σηματοδεδειγμένο ἀπὸ συστήματ' ἀντίθετα πρὸς τὰ παραδομένα κι ἀπὸ τὸ Ρενάν, καθὼς και ἀπὸ τὸν Ταῖν· τοὺς δυὸ μολτατα κορυφαίους τῆς τέχνης τοῦ Λόγου ἀξεχώριστα ταιριασμένης με τὴν ἐπιστήμη τῶν πραγμάτων, ποῦ, κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, κανενὸς ὡς τὴν ὥρα τὸ ἀνάστημα στὴ σύγχρονη Γαλλία δὲν ὑψώθηκεν ἀπάνου ἀπὸ τὰ ναστήματα ἐκείνων. Κ' ἐκεῖ ποὺ ὁ Λαμὺ, ἀναφέροντας τὴν «Προσευχὴ στὴν Ἀκρόπολη», τὴν ὀνομάζει «ἀποχαιρετισμὸ πίστης σθημένης σὲ καταστρεμμένο ναὸ», ἐκεῖ, στὰ φανερά, δείχνει τὸ μονόπαντο και τὸ ἀποκλειστικὸ τῆς κριτικῆς του. Γιατὶ ἡ «Προσευχὴ στὴν Ἀκρόπολη», εἶναι μαζὶ και χαιρετισμὸς πρὸς ὅ,τι κρατεῖ μέσα τῆς ἡ σθημένη αὐτὴ πίστη ἀσδυστο και ὁ καταστρεμμένος ναὸς ἀκατάστρεφτο· μαζὶ και ξαναζωντανεμένος τοῦ περασμένου χτυπητοῦ και γεροῦ ἀρχαίου ἀπὸ τὸ νεώτερο δυσκολοσύλληφτο και σὲ πολλὰ ἀρρωστημένον ἄνθρωπο.

Ἄλλ' ἐκεῖ ποὺ ὁμοία ζωηρὰ ἐγὼ διακρίνω τὴν κριτικὴν ἀνεπάρκεια και στοῦ Λαμὺ τὰ λόγια και ἴσως και στὴ σκέψη ὅλης τῆς ἡρωϊκῆς και ἡρωολάτρισσας τὴν ὥρα τοῦτη Γαλλίας, εἶναι ἡ σύγκριση ποὺ γίνεται τοῦ Ἑρνέστου Ψυχάρη πρὸς τοὺς προγόνους του. Σ' ὅλων τὰ μάτια φαίνεται πῶς χτυπᾷ ἡ ἀντίθεση μεταξὺ παπποῦ κ' ἐγγόνου, και καθὼς δὲν ἀμφιβάλλω, και μεταξὺ παιδιοῦ και πατέρα, ὅσο κι ἂν ὡς τώρα καθὼς πρέπει, δὲν τὸ γνώρισαν οὔτε τὸ ὑποπτεύονται, πιθανώτατα, οὔτε και θὰ ἔχουν — ποῖος ξέρει! — πολλὴν ὄρεξη νὰ τὸ προσέξουν τὸ μοναδικὸ λογοτεχνικὸ κ' ἐπιστημονικὸ μαζὶ παλάτι ποὺ κληροδότησε τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ὁ πατέρας Ψυχάρης. Μὲ μιά του ἐπιδέξια φράση ὁ ἀκαδημαϊκὸς ρήτορας «σχεδὸν υἱικὴν ἀποστασία» τὸν ἀποκαλεῖ τὸ δρόμο ποὺ φαίνεται πῶς τραβᾷ ὁ νέος Ψυχάρης, ἐνάντιο δρόμο και πρὸς τὴ φιλοσοφικὴν ἀνεξίτηρησκεία τοῦ πάππου και πρὸς τοῦ πατέρα τὴν ἐπιστημονικὴν και ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ Ρενάν και τοῦ Ταῖν πολὺ φωτισμένη θετικότητά. Ἡ ἀντίθεση, βέβαια, ὑπάρχει. Ξεφυτρίζει κι ἀπὸ τὸ πρῶτο ἔργο τοῦ νέου Ψυχάρη, (Terres de Soleil et de sommeil) και δείχνεται ὁλοφάνερη στὸ ἰδεολογικὸ του μυθιστόρημα «Ἡ πρόσκληση στὰ δπλα», ὁ μ ο λ ο γ ῖ α

π ῖ σ τ ε ω ς πρὸς τὸν πραχτικὸ βίον, ἀντίθετα πρὸς τὸ βίον τὸ θεωρητικὸ, τὸν πραχτικὸ βίον, συμβολισμένο ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸν, και τὸ στρατιωτικὸ ἰδανικὸ, ἀνυψωμένο και πλατυσμένο σὲ εἶδος μεταφυσικῆς ἐντελέχειας, με σύνθημα τὴ θυσία, ἀλλὰ και με τῆς πολεμικῆς τέχνης και με τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς τὴ λατρεία, αὐτὴ καθεαυτὴ, σκοπὸ τὴν ἴδια. Βέβαια ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν ἰδανικῶν του και τῆς πατρογονικῆς ἰδεολογίας φωνάζει. Καὶ ὅμως: Στοχαστῆτε βαθύτερα κάπως και γαληνότερα. Σταματῆστε και ρίχτε τὴ ματιά σας προσεχτικώτερα. Θὰ ξανοίξετε στὸ βάθος, παράπλευρα στὴν ἀντίθεση, θὰ ξανοίξετε τὴν ἐξέλιξη, τὸ ξετύλιμα, μεταμορφωμένη πάντα, ἀναπτυγμένη, τὴν παράδοση, νὰ τὴν ἀποσκηπάξῃ στὸ τέλος τὴν ἀντίθεση. Ὁ νέος Ρενάν ἀντίθετα, με τὸν ἐλεύτερο στοχαστὴ, με τὸν ἀπαρνητὴ τῆς ἐπίσημης θρησκείας, με τὸν πάππο του, εἶναι πιστὸς ὁπαδὸς τῆς καθολικῆς θρησκείας· προσεύχεται στὸ θεὸ τῶν πατέρων του, καθὼς ἐκεῖνος στὴ θεὰ τῆς Σοφίας, με ἀνάλογον ἔνταση, ἀν' ὅχι με τὴν ἴδια ἔκταση και χάρη. Εἶναι στρατοκρατικὸς πατριδολάτρης. Ἰδανικὰ του δὲν εἶναι ἡ διανόηση, τὸ ὄνειροπόλημα, ἡ θεωρία και ἡ ποίηση στὴ ζωὴ, πολὺ περισσότερο ἡ ἐπιστήμη και οἱ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη βιωτικοὶ κανόνες. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νὰ εἶν' ἐλεύτερο τὸ ὑποτάσσει στὸ χρέος του νὰ πειθαρχῇ. Ἰδέες κυρίαρχες εἶναι γι' αὐτὸν ἡ ἐνέργεια, ἡ πράξη, ἡ ἀφωσίωση στὴ φυλὴ του, ἡ στρατιωτικὴ σκληδιά, τὸ παράδειγμα με τὴ θυσία και με τὸ θάνατο. Καύχημά του και περιφάνια του εἶναι, καθὼς τὸ λέει στὸ δεύτερο και τελευταῖο του ἔργο τὸ περφητικὸ «πίσω ἀπὸ τὰ ἄτομα κι ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους ἡ ἀπαρασάλευτη Γαλλία, ἡ περίχαρη και ἀντρεωμένη και θρασά, ἡ πρωτότοκη τῆς Δόξας και τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀγαπημένη τῆς Δόξας, πάντα πολεμόχαρη και πολυδοκίμαστη». Εἶναι ὁ μαθητὴς τοῦ ἀντιδραστικοῦ και μυστικοπάθου, τοῦ ἀποστολικοῦ και ἡρωολατρικοῦ ποιητῆ Πεγκουῆ καθὼς ἐγένεν ὁ Πεγκουῆς ὁ πρόδρομος τοῦ Ἑρνέστου Ρενάν στὸ θάνατο. Καὶ οἱ δυὸ τους κυριευμένοι ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ καιροῦ τους, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀτμοσφαῖρα γύρω τους, κορεσμένη ἀπὸ δοκιμασίες και ἀπὸ φιλοσοφίες καινούριες ἢ ξανανειωμένες (ὅσο νὰ παλιώσουν κι αὐτὲς), ἀπὸ ἄλλα νοήματα τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ με τὸ νόμο τοῦ «συμπερικυκλωμοῦ» παράλληλα ἐνεργεῖ ὁ νόμος τῆς «κληρονομιάς», ὁ νόμος ποὺ μέσα στὸ ἀλλαγμὰ τὸ φαινομενικὸ, κρατεῖ και συντηρεῖ και μέσα σ' ἓνα ξετύλιμα, σὰν ὀργανικὸ, δὲν παύει νὰ δείχνῃ τὸ μοιάσιμο. Γιατὶ ὁ νέος Ἑρνέστος εἶναι πλασμένος ἀπὸ ἡρωϊκὸ ζυμάρη, ἀπὸ τὸ ἴδιο ποὺ εἶταν ὁ παππούς. Σὲ μίαν ἀνώτερη σφαῖρα κριτικῆς, θεωρίας και πράξης χωνεύονται και συνταιριάζουν· και οἱ δυὸ, ἐν ἐ ρ γ ε ι ς. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὅσο κι ἂν φαίνεται πῶς παράμεριζοι τὰ γράμματα μπροστὰ στὰ δπλα ὁ νέος Ρενάν, τὰ γράμματα εἶναι ὁ θετικὸς κόσμος ποὺ μᾶς φανερώνεται ὁ νέος με ὅλη του τὴ λαμπρότητα, ποὺ μᾶς κάνει νὰ τὸν ξεχωρίζου-

με. Γράφει. Ἡ τέχνη τοῦ λόγου εἶναι τὸ ὄπλο τοῦ γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ πόσο κυρίευσεν τὴν φαντασίαν τοῦ καὶ τὴ ζωὴ τοῦ ὁ ἔρωτας πρὸς τὴν τέχνην τῶν ὀπλων. Ἀνταμώνει τὴν τέχνην καὶ τὴν πράξιν, καθὼς ὁ παππούς τοῦ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην. Κι ἂν ἐπέθανεν ὁ νέος ἡρωϊκῶς, ἔζησεν ἡρωϊκῶς ὁ παππούς τοῦ. Καὶ ἂν ἤθελε στὸ τέλος, καθὼς μᾶς ἐμπιστεύεται ὁ Λαμῦ, νὰ τὸν ἀφήσῃ τὸ στρατὸ γιὰ νὰ μπῇ σὲ ἄλλο στρατὸ, στὴν ἱερωσύνην, ὅπου ἡ θυσία τοῦ θὰ εἶναι στὴν ὑπακοή, μήπως ὁ μέγας τοῦ παππούς, ἀντίθετα, μὰ σὰν ἀπὸ τὴν ἴδια κινήμενος ἡρωϊσμοῦ ὁρμή, δὲν πέταξε τὸ ράσο, μὲ ὅλες τοῦ τις ὀλικὲς καὶ τις κοσμικὲς ποῦ ὑποταχτικὰ τοῦ χαμογελοῦσαν ἀπολαυτές, δὲν ἔφερε τὴν ἀνετη ζωὴ τοῦ θυσία σὲ ἰδανικὸ τραχὺ κι ἀπὸ λογῆς περιζωσμένο κίντουνος, γιὰ νὰκούσῃ τὸ πρόσταγμα τῆς φωνῆς ποῦ ἀκούμε σὰ θεία μέσα μας καὶ ποῦ τὴ λέμε Συνείδησι; Καὶ δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος συχνὰ πυκνὰ ποῦ ἔρχεται στὴν ἄκρην τῆς πένας τοῦ σὰ νὰ εἶπν αὐτὴ ἡ ἀπέραντη μελωδία τῆς διανοητικῆς τοῦ μουσικῆς ἢ φράσι τούτῃ: «Ἀγάπησα τὴν Ἀλήθειαν, κ' ἔκαμα θυσίαν γιὰ χάριν τῆς...»

Ἄς εἶναι. Μπορεῖ κανεὶς νὰ στέκεται κάπως ἐπιφυλαχτικὰ στὸ συνταίριασμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ παπποῦ ποῦ στοχάζεται: «Τὸ πρῶτο χρέος μὲ εἰλικρίνειαν ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴ στέκεται κυβερνήτης ἀπάνουστis ἴδιες τοῦ τις γινώμες, νὰ τάφινῃ τὰ πράγματα νάντικα θρεφτίζωνται μέσα τοῦ σὰ στὸ σκοτεινὸ θάλαμο τοῦ φωτογράφου καὶ μονάχα νὰ κάθεται ξαγναντευτῆς τῶν ἐσώψυχων πολέμων ποῦ πολεμᾷν εἰ ἰδέες μέσα στὰ βαθιὰ τῆς συνείδησής τοῦ». Καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀγγονιοῦ ποῦ κράζει: «Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τραβᾷς μπροστά. Δὲν τὸ θαυμάζω αὐτό. Ἐξ ἐναντίας, τὸ δύσκολο εἶναι νὰ στέκεσαι ὁ ἴδιος πάντα, νὰ εἶσαι ὁ βράχος ποῦ τότε δέρνουν εἰς μπόρες ὅλες, μὰ ποῦ μένει ὀρθὸς καὶ ποῦ κανέναν δρόλαπας δὲ θὰ τὸν τραντάξῃ». Μὰ τὸ σύμβολο αὐτοῦ τῆς πίστεως τοῦ νέου Ψυχάρη δὲν εἶναι περισσότερο καὶ σιμότερα στὸ Πιστεύω ποῦ κυβέρνησε τὴ διανοητικὴ μέσα σ' ἐμᾶς ζωὴ τοῦ πατέρα Ψυχάρη, καὶ σὰν ἀπὸ ἐκεῖνο πρωτοκίνητο; Ἀπὸ τὸν πεζογράφο τοῦ «Ταξιδιοῦ» ἴσα με τὸν τραγουδιστὴ τῆς «Ἀμαρτίας τοῦ «Ποιητῆ» βλέπουμε πῶς ὁ ρενανισμὸς τοῦ Ψυχάρη, τῆς τέχνης τὸ λιγερὸ κυπαρίσσι ριζοθεμελίωτο στῆς ἐπιστήμης τὸ στερεὸ ἔδαφος, παίρνει μολταταῦτα δηλωμένη φυσιογνωμία στρογγυλή, κάτι ποῦ ξεφεύγει ἀπὸ τὰ κυματιστὰ ταντάρματα καὶ τὰ λεπτοχάραχτα ρενανικὰ νοήματα. Καθὼς παίρνει στὸ πρῶτο ἔργο τοῦ νέου Ψυχάρη ὁ στρατὸς νόημα ἀκέρειο, μυστηριακὸ σχεδόν, καὶ γίνεται ἰδέα ποῦ εἶναι ἡ ἴδια καὶ μέσο καὶ σκοπός, ἀνάλογα βλέπουμε πῶς ἔχει προηγηθῇ τὸ ξετύλιμα τοῦτο μέσα σὲ ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ πατέρα Ψυχάρη, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικόν. Καὶ γιὰ τὸν πατέρα Ψυχάρη ἡ Γλῶσσα παίρνει ἀκέρειο νόημα, μυστηριακὸ σχεδόν, καὶ γίνεται ἰδέα. Καὶ ὁ πόθος καὶ ἡ δίψα τῆς Δόξας τρικυμίζει καὶ τρεμοσαλεύει τὸ «Ταξίδι».

τ

«Τὸνειρο τοῦ Γιαννίρη», τὰ «Δύο τᾶδέρφια», τὰ «Ρόδα καὶ τὰ Μῆλα», τὰ θετικὰ κινήματα καὶ τὰ ποιητικὰ ὄνειρα τοῦ πατέρα, καθὼς ξεσπᾷ στὰ φύλλα τῆς «Πρόσκλησης στὰ ὄπλα», καὶ ἡ Δόξα εἶναι γιὰ τὸν πατέρα θεὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἑλληνικῆ, καθὼς εἶναι γιὰ τὸ παιδί τὸ κατεξοχὴ γινώρισμα τῆς γαλατικῆς εὐγένειας. Ἐπιμονὴ ἀντίστασις καὶ πειθαρχία σφραγίζουν μὲ τίς βοῦλλες τοὺς τίς σελίδες τῶν ψυχαραίων βιβλίων, καὶ μέσα τοὺς ὁ πόλεμος, κ' ἐκεῖ ποῦ θὰ τὸ ἀπαιτοῦσε τῆς τέχνης ὁ νόμος, ποτὲ δὲν παύει. Ἡ ἀριστοτελικὴ ἐνέργεια γίνεται ἀμέσως ἀπὸ τὸ πρῶτο τοῦ παρουσίασμα, τὸ σύνθημα τοῦ Ψυχάρη καὶ ἡ εὐαγγελικὴ θυσία—ἀχώριστη ἀπὸ τὸν καλὰ ἐννοημένο δημοτικισμό, — συχνὰ πυκνὰ θυμίζεται καὶ διαλαλιέται σὰν κήρυγμα. Κι ἂν ὁ νέος Ψυχάρης εὐτύχησε, σὰν ἀγαπημένος τῶν Θεῶν, νὰ πεθάνῃ νέος, στῶναιρό τοῦ δίνοντας ζηλευτὴ σάρκα, γιὰ τὸν ἄλλο τὸν Ψυχάρη θυμάται κανεὶς κάποτε, καὶ ἄθελα, τὸ ἄλλο ἀρχαῖο ρητό: «Φθονερὸν τὸ θεῖον». Κι ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ ἰδῇ, μὴ γιὰ πάντα, σὲ χερσποιαστὴ κορμίσσα βαλμένο καί, σὰ νὰ ποῦμε, ἀπολογισμένο ποιητικὰ τὸ ἔργο τοῦ διστυπώστατου Ἑλληνογάλλου, δὲν ἔχει παρὰ νὰ σκύψῃ προσεχτικὰ σὲ δύο ποιήματα τῆς «Ἀμαρτίας τοῦ Ποιητῆ», στὴν «Κραυγὴ» καὶ στὸ «Ἡ βάρκα εἰς ἔτοιμη», δουλεμένα δυνατὰ σ' ἐν' ἀπὲ τὰργαστήρια ποῦ ἄφησε κληρονομία τοῦ ἔθνους τοῦ ἡ τιτανικὴ Μοῦσα τοῦ Βιχτόρ Οὐγκώ.

Ἐγράψα τὸ ἄθροισμα τοῦτο γιὰ νὰ παραστήσω πλατύτερα καὶ νὰ ὑποστηρίξω τὰ λόγια ποῦ σημειῶνα στὸ φύλλο τοῦ «Νουμά» (8 τοῦ Νοέμβριου 1914) γράφοντας γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἑρνέστου Ψυχάρη: «Ἐζήσῃ καὶ πέθανε ἄξιος καὶ υπεράξιος γόνος παπποῦ καὶ πατέρα, ποῦ καὶ εἰς τοὺς δύο, ὅσο κι ἂν δὲν τὸ ζωστήσανε τὸ σπαθί, μᾶς παρουσιάζουνε, συχνὰ πυκνὰ, στὸ πολυπρόσωπο ἔργον τοῦ, ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ζωηρὰ χαρὰχτηριστικὰ τοῦ, τὸν πόλεμον γιὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐναντίον τῆς πρόληψης τὸν πόλεμον, κινήμενον ἡρωϊκῶς».

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΟΤΙ ΘΕΛΕΤΕ

— Ἀπὸ τὸ ἐρχόμενο φύλλο θάρχινῇσοιμε μὴ κριτικὴ μελέτη, ποῦ θὰ κρατήσῃ δύο τρία φύλλα, τοῦ Ἀλκῆ Θρούλου γιὰ τὸν «Πρωτομάστορα». Τὸ δρόμ' αὐτό, μελοποιημένο τώρα ἀπὸ τὸν Καλεμοῖρη, θὰ παρασταθεῖ ἀρχῆς τοῦ Φλεβάρη.

— Γιὰ τοὺς «Βωμοὺς» τοῦ Κωστή Παλαμά θὰ μᾶς μιλήσῃ στὸ ἐρχόμενο φύλλο ὁ Ρήγας Γκόλφης.

— Δὲν κι ὁμπρὸς ὁ «Νουμάς» θὰ βγαίνει ταχτικὰ, ὅπως σήμερον, μὲ δώδεκα σελίδες.